

3 гісторыі асьветы на Беларусі ў пачатку 19 стагоддзя.

Пачатак 18-га стагоддзя застаў Беларусь у складзе Расійскай імперыі, каторая перажывала лібэралізм першай палавіны аляксандараўскай эпохі. У 1802 годзе, замест застарэўшых ужо калегій пятроўскай эпохі, былі ўтвораны па заходняму прыкладу міністэрствы, лікам восем. На чале іх былі пастаўлены асобныя міністры, асабіста адпаведныя за сваю палітычную дзейнасць перад самаўладным урадам. На чале тых міністэрстваў, каторыя ўрад лічыў асабліва ўдарнымі для свайго часу, былі пастаўлены асобы, блізка стаяўшыя да Аляксандара I, члены так званага Інтымнага Камітэту. Такімі міністэрствамі былі прызнаны—унутраных спраў (міністар Качубей, яго таварыш Строгану) і міністэрства чужаземных спраў (таварыш міністра Адам Чартарыйскі). Паміж другімі было ўтворана і міністэрства асьветы, на чале каторага быў пастаўлен адзін з звычайных вяльможаў таго часу Завадоўскі. Асьвета ня была залічана да „ўдарных“ міністэрстваў імперыі.

У сувязі з утварэньнем міністэрства асьветы ўся Расія была падзелена на вучэбныя акругі. У склад кожнае акругі ўваходзілі па некалькі губэрняў. У 1803-м годзе (24 студзеня) была акрэсьлена і Віленская вучэбная акруга. Яна займала вялізарны раён, каторы складалі ніжэйпаданыя губэрні: Віленская, Ковенская, Горадзенская, Менская, Вітабская, Магілёўская, Валынская, Падольская і Кіеўская. Раней была думка ўтварыць з гэтых губэрняў дзьве акругі, але гэтая думка пад польскім уплывам на ўрад была адкінута. Польскім патрыётам патрэбна было, каб усе літоўска-беларускія і ўкраінскія землі былі сконцэнтраваны ў адным месцы, для пасяленьня ў іх польскай працы па „адбудаваньню сваёй айчыны“. Уся Беларусь, такім спосабам, увайшла ў Віленскую вучэбную акругу.

На чале вучэбных акругаў у Расіі былі пастаўлены папячыцелі. На чале Віленскай акругі быў пастаўлен куратар (латынізаваная назва папячыцеля), польскі „патрыёт“ Адам Чартарыйскі, член Інтымнага Камітэту, каторы адначасна, як мы паказалі вышэй, быў таварышам міністра чужаземных справаў. Такое назначэньне паказвае нам, што Віленская акруга была выдзелена з другіх акругаў і пастаўлена амаль што незалежна ад міністэрства асьветы, што таксама было на руку „патрыётам“ падзеленай Польшчы.

З Адамам Чартарыйскім мы спатыкаемся ў Расіі першы раз яшчэ ў 1795-м годзе, калі ён, пасля падзелу Рэчы Паспалітай, разам са сваім

малодшым братам, зьявіўся да палацу Катарыны II, каб тут, робячы рускую кар'еру, здабыць славу польскага „патрыёта“. Пазнаёміўся ён і з будучым рускім царом Аляксандарам I. Паступова знаёмства пераходзіць у прыяцельства. Вясной 1796 году паміж Аляксандарам I і Чартарыйскім адбылася ў саду Таўрыдзкага палацу цікавая гутарка, каторая цягнулася каля трох гадзін. Маладыя людзі сярод поэтычнай абстаноўкі, па звычаю таго сэнтымэнтальнага часу, зьліваюць адзін другому свае пачуцьці. Сваю гутарку з Аляксандарам Чартарыйскі потым падрабязкова апісаў у мэмуарах. („Memoires du prince A. Czartoryski. Paris 1887. T. I.). Пачалося з таго, што польскі магнат стаў гаварыць аб загінуўшай Польшчы, аб яе мінулым і аб сваёй любові да сканаўшай айчыны; стаў выражаць сваю надзею, што „слаўная і вольная“ Польшча павінна ўваскроснуць. Возьмам вынятак з гэтай гутаркі, належачы да Аляксандара: „Ён (Аляксандар I) сказаў мне, што ён ня згодзен з поглядамі і правіламі двара і габінэту; ён зусім не спагадае політыцы і спосабу дзейнасьці сваёй бабкі (Катарыны). Усе яго жаданьні былі на старане Польшчы і мелі сваё мэтаю пасьпех яе слаўнай барацьбы. Касьцюшка ў яго вачох быў вялікім чалавекам па сваім дабрадзеяньням і яшчэ затым, што ён бараніў справу люднасьці і справядлівасьці“. Па словам Чартарыйскага Аляксандар I прасіў яго захаваць гэтую гутарку ў глыбокай таемнасьці і нікому нічога не гаварыць, апроч брата. Зразумела, што Чартарыйскі пастараўся скарыстаць спачувальны да Польшчы настрой Аляксандара. Яму, як польскаму патрыёту, гэты факт быў да рукі. „Я перадаў брату аб быўшай паміж намі гутарцы і, падзяліўшыся адзін з другім нашым захапленьнем, мы разам пачалі марыць аб яскравай будучыне, каторая, здавалася, адчынялася перад намі“. (Memoires). Такім спосабам, праца Чартарыйскага ў Віленскай акрузе была пакіравана з ведама ўраду ў бок адбудаваньня Польшчы

На дапамогу Чартарыйскаму былі дадзены асобы, каторыя былі ім самім падобраны для працы. Гэта былі такія самыя польскія патрыёты, як і Чартарыйскі—Тадэуш Чацкі, Юльян Нямцэвіч і кзэндэ Гуго Калантай. Юльян Нямцэвіч, вядомы польскі пясняр, быў супадзьвіжнікам Тадэуша Касьцюшкі. Пасьля правалу Касьцюшкі, ён разам з ім папаўся ў палон да Суворова і быў вызвален таксама разам з Касьцюшкаю, Паўлам I. Пасьля вызваленьня ён павінен быў эміграваць заганіцу, адкуль і быў вызваны ў Расію для працы ў Віленскую акругу. Гуго Калантай выявіў сябе, як „патрыёт“ з канца 80-х гадоў 18-га стагодзьдзя і быў адным з аўтораў польскай констытуцыі 3 мая 1791 году. За польскую патрыётычную прапаганду на аўстрыйскай тэрыторыі ён быў заарыштаваны і адбываў кару ў адной з аўстрыйскіх турмаў; адсюль ён па хадайніцтву рускага ўраду быў вызвален і запрошаны на працу ў Віленскую акругу. Самым дзейным памочнікам Чартарыйскага быў Тадэуш Чацкі, які быў назначаны візытатарам акругі на Валыні і Украіне. Гэта быў адукаваны і энэргічны магнат, таксама марыўшы аб уваскрашэньні старажытнай Польшы „ад мора да мора“.

Само сабою зразумела, што ўсе гэтыя правадыры культурна-асьветнай працы на Беларусі лічылі гэты край часткаю будучай уваскросшай Польшчы. Беларусь у іх вачох нічым ня рознілася ад Польшчы політычна; трэба было толькі насадзіць тут да канца тую польскую культуру, каторая насаджалася тут і да падзелаў Рэчы Паспалітай і каторай, пасля падзелаў, магла пагражаць руская культура. Полёнізацыя Беларусі, дзякуючы працы гэтых працаўнікоў, ідзе самым шырокім шляхам. Усе польскія патрыёты, як эмігранты, так жывучыя ў імперыі, ускладаюць вя-

лікія надзеі на працу Чартарыйскага ў Віленскай акрузе. Усе яны разумеюць, што ўмовы для польскай працы на Беларусі злажыліся вельмі добра. Цікава прывясеці тут вынятак з ліста Ф. Дмухоўскага на імя Г. Калантая: „Пад уладаю рускаю нам (паляком) адчыняюцца спрыяючыя абставіны. Разам з тым, арганізацыя і сыстэма ў выбары здольных палякоў на месцы настаўнікаў зробіць тое, на што толькі можна спадзявацца ў даным выпадку“. У аднасьці адукацыі, каторая ўтварылася, дзякуючы канцэнтрацыі справы ў Віленскай акрузе, заключалася аднасьць усёй політычнай працы. І ў самай рэчы, трэба вызначыць, што польскія культурнікі-патрыёты мамэнт скарысталі добра.

Галоўнейшую ролю ў культурна-асьветнай справе на Беларусі сыграў Віленскі ўнівэрсытэт. Яшчэ ў 1802-м, калі былі ўтвораны міністэрствы і яшчэ ня была арганізавана Віленская акруга, Чартарыйскі атрымаў ад рускага ўраду прапазыцыю напісаць статут для ўнівэрсытэту і другіх школаў гэтай акругі са штатамі і каштарысамі. Да вясны 1803 году ўсё ўжо гатова. У красавіку абвешчаецца адчыненне Віленскай акругі, а 18-га мая 1803 году быўшая езуіцкая акадэмія, існаваўшая ў Вільні, перарабляецца згодна са статутам у ўнівэрсытэт. На ўтрыманьне ўнівэрсытэту і акружных установаў, апроч ранейшых мясцовых сродкаў, быў назначаны фондуш з цэнтральнага скарбу ў разьмеры 1.580.000 польскіх золотых, што давала моцны грунт для іх існаваньня. Унівэрсытэт забясьпечваецца неабходнымі будынкамі і землямі. Ён мае поўны склад факультэтаў, г. ё. чатыры факультэты: мэдычны, фізыка-матэматычны, моральных і політычных навук, філёлягічных і мастацкіх навук. Выклікаюцца з усіх канцоў на пасады прафэсараў вучоныя і культурнікі палякі, бо навуковых сілаў быўшай акадэміі не хапае. Унівэрсытэт атрымлівае правы і прывілеі, належачыя да вышэйшай навукова-вучэбнай установы: раздае вучоныя ступені, пасылае заганіцу ў навуковыя камандыроўкі выдатнейшых прафэсараў і студэнтаў, каторыя гатуюцца быць прафэсарамі, цэнзуруе кнігі і г. д. Унівэрсытэт мае пад сваім кіраўніцтвам усе сярэднія і ніжэйшыя школы акругі. Унівэрсытэцкая Рада праз кожныя чатыры гады абірае на сваіх пасяджэньнях дырэктараў гімназіяў і загадчыкаў павятовых вучылішчаў і падае кандыдатаў на зацьвярджэньне куратара. Адным словам, унівэрсытэт нясе як вучэбна-навуковы, так і вучэбна-адміністрацыйныя абавязкі. У гэтых адносінах ён быў пабудаваны па прынцыпам польскай Эдукацыйнай Камісіі, згодна з каторымі яшчэ ў часы існаваньня Рэчы Паспалітай усе школы ў кароне былі пад кіраўніцтвам Кракаўскай Акадэміі, а школы на Літве і Беларусі пад кіраўніцтвам Віленскай Акадэміі.

Адразу ўнівэрсытэт пачаў браць пад свой загад усе школы акругі. Пасьля заканчэньня гэтай работы вызначылася, што на тэрыторыі акругі пад даглядам унівэрсытэту маецца зарэгістраваных 70 школаў. Большасьць школаў (каля 45) утрымлівалася на сродкі каталіцкага і вуніяцкага духавенства. Школы найчасьцей былі на ўтрыманьні манахацкіх духоўных ордэнаў, каторых тады на Беларусі было вельмі многа. Утрымлівалі школы, напрыклад, такія ордэны: базыліяны, кармэліты, піары, бэрнардыны і г. д. Само сабою зразумела, што ўсе гэтыя школы мелі ультраклерыкальны напрамак. Клерыкальную афарбоўку мела і тая меншасьць школаў, каторая ўтрымлівалася на кошты Эдукацыйнай камісіі.

Кошты Эдукацыйнай камісіі былі даволі значныя. Камісія пачала сваё існаваньне на аснове пастановы польскага сойму 1775 году, каторы ўхваліў, каб усе маемасьці і капіталы, якія засталіся ў Рэчы Паспалітай пасьля выгнаных езуітаў, перайшлі на карысьць школаў пад за-

гад утворанай Эдукацыйнай Камісіі. У часы падзелаў і пасья іх агульнае бязладзьдзе ў Польшчы адзначылася на эаномічных справах камісіі, каторыя вельмі запуталіся і прыйшлі ў поўны заняпад. Маемасьць камісіі расьцягвалася як асобнымі магнатамі, так і некаторымі ўстановамі. У пачатку 19 сталецьця за справы камісіі ўзяўся Чацкі. Ён падаў праэкт, каб камісія была падзелена на дзьве камісіі для лепшага распарадкаваньня працы па тэрыторыі. Адна камісія была ўтворана для Украіны (губэрні Кіеўская, Валынская і Падольская), а другая—для Літвы і Беларусі (губэрні Віленская, Горадзенская, Ковенская, Менская і Магілёўская). Раней Чацкі працаваў у тэй і другой камісіі і, трэба прызнацца, што працаваў з посьпехам: эаномічныя справы камісіі значна палепшыліся, фонды іх узрасьлі. Потым ён быў назначаны прэзыдэнтам украінскай камісіі, фонды каторай ён даў да 2.350.000 польскіх злотых, што раўнялася 352.500 рублём.

Усе школы акругі, на які-б кошт яны ня ўтрымліваліся, былі перароблены на два тыпы: шасьціклясовыя па губэрскіх гарадох і трохклясовыя па павятовых гарадох. Некалькі шасьціклясовых школаў было адчынена новых. Школаў-прымітываў, для сялянства і рабочых, зусім ня было зарэгістравана. Было некалькі і жаночкіх школаў, выключна пры манастырох. Толькі ў адзінкавых школах ува ўсходніх губэрнях магчыма было спаткацца з выкладоваю рускаю моваю, ува ўсіх астатніх школах мова выкладанья была польская. У некаторых вуніцкіх школах для лепшага зразуменьня карысталіся „простаю“ беларускаю мовай. Што да тых да ўнівэрсытэту, то там выкладоваю моваю ў большасьці была латынская; некаторыя з прафэсараў ужо пачалі чытаць лекцыі ў польскай мове.

Само сабою зразумела, што пры такіх мовах навінна была йсьці і йшла канчатковая полёнізацыя беларускага шляхэцтва. Гаварыць аб масавай полёнізацыі працоўных масаў ня прыходзіцца, затым што школа была недаступна як для вясковага запрыгоненага сялянства, так і для гарадзкага рабочага.

Віленскі ўнівэрсытэт, шырока разьвінуўшы сваю працу, робіцца паступова культурным і політычным арганізацыйным асяродкам тагочасовай беларускай полёнізаванай інтэлігенцыі, каторая ў сваёй масе складаецца з сярэдняй і дробнай шлахты і розначынных элемэнтаў, каторыя ў сваю чаргу найчасьцей выходзяць з дробнай абяднелай шлахты. Пры ўнівэрсытэце ўтвараюцца культурныя і політычныя польскія арганізацыі моладзі. Тым ня менш, ня глядзячы на польскую сутнасьць студэцкіх гурткоў, у іх яскрава вызначаецца мясцовы беларускі элемэнт.

Найраней утвараецца гурток „Шубраўцаў“, каторы пасья вельмі кароткага нелегальнага існаваньня легалізуецца рэктарам унівэрсытэту 11-га лютага 1817 году. Гурток настолькі моцна зарганізаваўся, як ідэёва, так і эаномічна, што здолеў выдаваць сваю часопісь пад назваю: „Брукавыя ведамасьці“. Гурток мае добра апрацаваны статут. Сваёю мэтаю па статуту „Шубраўцы“ ставяць пашырэнне сярод моладзі любові да навукі і асьветы. Кожны „Шубравец“, апроч таго, павінен вясьці цывярозае жыцьцё, быць працаздольным, выносьлівым, энэргічным і г. д., адным словам дабівацца і моральных мэтаў. Шлях, каторым яны прагнуцца дасягнуць сваіх мэтаў,—гэта сатыра, якая павінна рабіць уплыў ня толькі на сяброў гуртка, але і на моладзь наогул пры дапамозе „Брукавых ведамасьцяў“. У гуртка ёсьць і свая пячатка: вянок з дубовых лісьцяў, у сярэдзіне каторага намалёваны скрыжаваныя мятла і лапата, якія павінны вымятаць і выкідаць усё благое з арганізацыі. Апроч піса-

ных у статуце мэтаў, гурток, бязуюмна, ставіў перад сабою і мэты патрыётычна-польскія, зьвязаныя з адбудоваю Рэчы Паспалітай, што відаць з артыкулаў „Брукавых ведамасьцяў“. „Ведамасьці“ выходзілі з друку акуратна што тыдзень па суботам. Часопісь праістнавала больш як 5 гадоў (зачынена летам 1822 году); усяго выйшла ў сьвет 287 нумароў, што складае каля 150 друкаваных аркушаў. Амаль што ўсе артыкулы пісаліся сябрамі гуртка.

Адначасна з гуртком „Шубраўцаў“ нелегальна існуе арганізацыя так званых „Філёматаў“. Яна таксама збірае да сябе моладзь, якая хоча працаваць глыбей над навукаю і рабіць справу адраджэньня Рэчы Паспалітай. У ліку закладчыкаў гуртка „Філёматаў“ стаяць такія імёны, як польскі пясняр Адам Міцкевіч, Томаш Зан, беларускі адраджэнец і пясняр Ян Чачот, Я. Яжоўскі і др. Усё гэта студэнты, вельмі популярныя сярод інтэлігэнцкай моладзі таго часу. Мэта „Філёматаў“ вызначаецца так: шляхам добрай адукацыі палепшыць становішча айчыны. Што датыча да тэрміну „айчыны“, то арганізацыя разумела пад ім Літву і Беларусь, каторыя павінны ўходзіць у склад Рэчы Паспалітай, як яе аўтономныя правінцыі. Гурток „Філёматаў“ раскладаўся, згодна з навуковымі запатрабаваньнямі сваіх сяброў, на дзьве сэкцыі, літаратурную і фізыка-матэматычную. На чале першай сэкцыі стаяў ужо памянёны намі А. Міцкевіч. Пасьля таго, як ён выбыў з унівэрсытэту ў Ковеншчыну, яго месца заняў працаўнік тагочаснага беларускага руху Ян Чачот, каторы прышчапляў сябром гуртка цікавасьць да беларускай культуры. На чале фізыка-матэматычнай сэкцыі ўвесь час стаяў Томаш Зан.

Нелегальнае існаваньне звужала працу гуртка і „філёматы“ ўвесь час прагнуцца легалізавацца. Гэта ім урэшце і ўдалося зрабіць. З „Філёматаў“ утвараецца легальны гурток „Прамяністых“ (ад слова „прамень“). „Прамяністыя“ маюць добра апрацаваны статут, які складаўся з 15 артыкулаў. Статут напісаў Т. Зан разам з другімі сябрамі. Прарэдагаваў і зацьвердзіў статут рэктор унівэрсытэту Малеўскі. Пры зацьверджэньні гуртка рэктор вызначыў, што ён спадзяецца, што гурток прыіме ўсе меры да таго, каб навучаць студэнтаў шчыра выконваць усе студэнцкія абавязкі. Апроч таго, рэктор перасьцерагаў, каб арганізацыя ўводзіла ў свой склад выключна студэнтаў, не пашыраючыся за сьцены ўнівэрсытэту. Пасьля легалізацыі „Прамяністыя“ ў сваім статуце ставяць сабе за мэту інтэлектуальнае і моральнае развіцьцё студэнцкай моладзі, а таксама і арганізацыю разумных і карысных гулянак для сваіх сяброў. Тайнаю мэтаю гуртка, як і раней, засталася патрыётычнае выхаваньне моладзі. Мясцовы, беларускі колэрыт застаецца ў гуртку і пасьля яго легалізацыі. Паміж іншым, у 8-м артыкуле статуту арганізацыі вызначана такое заданьне: „жадаць добра сваім адназемцам кожнага стану і ўсяму народу наогул, зьберагаць карысныя звычаі сваіх продкаў, шанаваць сваю прыродную мову і вучыцца ёй“. Прыроднаю моваю на Беларусі гурток лічыў як польскую, так і беларускую. Аб гэтым мясцовым напрамку „філёматаў“ сьведчыць таксама прысутнасьць і дзейны ўдзел у гуртку таго беларускага культурніка, як Ян Чачот.

„Прамяністыя“ шырока разьвінулі сваю працу. Ішлі сходы, арганізаваліся процэсіі за горад і гулянкі за горадам. Даваліся матар’ялы праз сяброў „шубраўцаў“ у „Брукавыя ведамасьці“. Вяліся зносіны з моладзьдзю, якая ня ўходзіла ў арганізацыю. Але хутка аб гуртку „прамяністых“ пайшлі ўсялякія чуткі. Найбольш гаманілі аб яго патаемнай патрыётычна-політычнай працы. Пачала цікавіцца працаю гуртка патаемная руская паліцыя. Каб адварнуць ад сябе гэтую ўвагу і цікавасьць

паліцыі, кіраўнікі гуртка вырашылі прыпыніць яго легальную дзейнасць, каторая сваім шумам звяртала на сябе ўвагу. Галоўныя арганізатары гуртка „прамяністых“ павялі агітацыю за роспуск арганізацыі, і яна зачынілася ў канцы 1819 году.

Замест яе пачалася арганізацыя новага гуртка, ужо патаемнага, каторы атрымаў назву вобчства „Філарэтаў“. У 1820 гаду быў складзены новы статут. Ён быў больш апрацаваны, чым статут „Прамяністых“, і складаўся з 72 артыкулаў, куды ўходзілі і 15 артыкулаў гуртка „Прамяністых“. У статуце ясна была вызначана праўдзівая мэта вобчства „Філарэтаў“—адрадзіць Рэч Паспалітую, у каторую павінна ўвайсці і Беларусь з Літваю. На чале „Філарэтаў“ стаяў прэзідыум, які складаўся з трох асоб: старшыні Тамаша Зана і двух яго намеснікаў, Яна Чачота і Франца Малейскага, сына рэктара ўніверсітэту. Ня глядзячы на сваё нелегальнае становішча, гурток меў вялікі ўплыў і шырока разросся. У яго складзе налічвалася каля 300 сяброў. Праца гуртка стала вядома паліцыі, і за гуртком сталі сачыць. Даведаўшыся аб гэтым, правадыры гуртка рашылі спыніць яго працу, і гурток зачыніўся ў 1822 годзе. Томаш Зан пры гэтым спаліў усе папяровыя справы, баючыся, каб яны, папаўшы ў рукі паліцыі, ня выклікалі раскрыцця працы гуртка і рэпрэсію.

Мы ўжо гаварылі аб тым, што ўсе гурткі, будучы па сутнасці польскімі, мелі мясцовы, беларускі колёр. Віленскі ўніверсітэт прагнуўся ў тыя часы быць краёвым ўніверсітэтам. Такая мясцовая афарбоўка гурткоў пры ўніверсітэце не здавалася цэнтралістычных пажаданьняў Варшавы. Польскія патрыёты у Варшаве лічылі, што мясцовы напрамак віленскіх ўніверсітэцкіх гурткоў выклікае сепаратызм на Беларусі і будзе прашкаджаць справе агульна-польскага будавання. У гэтых адносінах вельмі цікава зрабіць вынятак з артыкулу, зьмешчанага ў № 147-м „Брукавых ведамасцяў“ пад назваю „Ліст з Варшавы, падпісанага псеўдонімам „Варшаўскі Прыяцель“. Там мы чытаем: „Ня глядзячы на вульгарнасць і жартаўлівасць вашай назовы (разумеюцца назва „Шаброўцы“ і назова іх часопісі), вы усё-ж такі маеце тут (у Варшаве) шмат прыхільнікаў, каторыя цэняць вашу арыгінальнасць, а асабліва ваш шляхэтны намер выкараняць краёвыя парокі. Праўда, іншы раз, нават, вашы прыхільнікі скардзяцца, што для палякоў вы пішаце пакітайску, што яны ня могуць разумець вас. Вы пішаце для Літвы, а не для Кароны; вы менш клапаціцеся аб тым, ці зразумеюць вас Варшава, абы толькі зразумелі вас Вільня і Літва; іншы раз вы паніжаеце ваш стыль, каб толькі зрабіць даступнымі для разуменьня ўсіх“. Выходзіць, што інтарэсы Літвы і Беларусі занадта блізкі, па погляду Варшавы, для віленскіх патрыётаў; што каронная Польшча мала цікавіць іх; што яны псуюць чыстую польскую мову, „паніжаючы яе да звычайнай на Беларусі“, простае мовы. Усё гэта ясна гаворыць нам аб краёвасці гурткоў віленскіх студэнтаў, каторыя былі пастаўшчыкамі артыкулаў у „Брукавыя ведамасці“. Зразумела, што Варшаве такі напрамак „крэсавых“ гурткоў зусім не падабаецца. Аб іх мове, якая была прыстасована не для палякоў, а для „літоўцаў“ (так тады звалі і літоўцаў і беларусаў), аўтор артыкулу піша, што яна „кітайская“.

Сябры вышэйпамянёных гурткоў вельмі цікавіліся наогул краезнаўствам. Асабліва працавалі ў гэтым напрамку „Філарэты“. У іх гуртку існавала, нават, друкаваная інструкцыя, як збіраць матар’ялы па этнографіі і географіі Беларусі, вельмі дэталёва апрацаваная. Інструкцыя пабудована па форме анкеты: яна ставіць звязны шэраг запытаньняў, на каторыя кожны, збіраючы матар’ялы, павінен даць адказы. Гэтая про-

грама значна палягчала працу зьбірання і дала магчымасьць нават сярэдняму студэнту сыстэматычна вясці навуковую працу. Найлепшым часам для збірання матар'ялаў былі унівэрсытэцкія зімовыя, вясновыя і летнія вакацыі, калі студэнты, найчасцей вясковыя жыхары, разьяжджаліся з Вільні па самых глухіх кутках Літвы і Беларусі. Потым найлепш сабраныя і ўпарадкаваныя матар'ялы друкаваліся на старонках „Брукавых ведамасьцяў“. Ад студэнтаў цікавасьць да Беларусі пераходзіць і ў вучоныя прафэсарскія колы. Унівэрсытэт ня толькі навукова дасьледвае, але і знаёміць шырокае грамадзянства з архэалёгіяй, гісторыяй, помнікамі старога пісьменства, народнай творчасьцю, звычаямі і наогул бытам Беларусі. Такім спосабам, над вывучэньнем Беларусі працуюць ня толькі студэнцкія гурткі, але і прафэсарскія сілы ўнівэрсытэту. З імем Віленскага ўнівэрсытэту звязаны навуковыя працы аб Беларусі такіх дасьледчыкаў, як Лукашэвіч, Шыдлоўскі, Голэмбоўскі, Ярашэвіч, Нарбут, Даніловіч і г. д. Яны зрабілі каштоўны ўклад у навуку краязнаўства па розным галінам—гісторыі, этнографіі, літаратуры, географіі, праву і г. д.

Такім чынам, робячы вывад з усяго вышэйпаданага, мы павінны вызначыць, што ўнівэрсытэт і ўстановы Віленскай акругі былі праводнікамі полёнізацыі Беларусі. Яны ставілі сабе патрыётычныя польскія мэты і канчаткова прагнуліся сполёнізаваць дробную беларускую шляхту і розначынцаў. Але разам з тым, сярод гэтых самых полёнізуемых элементаў, унівэрсытэт абуджаў цікавасьць да беларускай культуры і рабіў з іх пёнэраў у гэтым сэнсе. Беларускі рух неабходна стаў у сувязь з польскім адраджэнцкім рухам, бо па думкам польскіх патрыётаў, Беларусь уваходзіла, як правінцыя, як аўтаномная краіна, у будучую Рэч Паспалітую.

Ў. Ігнатоўскі.